

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Маслак В. І.,

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри
українознавства, Кременчуцький національний
університет ім. Михайла Остроградського
(Україна, Кременчук), vimaslak2017@gmail.com

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

**СТЕПАНЧУК Ю. С. «ОБРАЗ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
В НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ»
/ Ю. С. СТЕПАНЧУК. – Вінниця:
«МЕРКЮРИ–ПОДІЛЛЯ», 2018. – 572 с.**

Монографія Ю. С. Степанчука присвячена практично недослідженій проблемі, що досі компаративно не розроблялась як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Особливо чітко це виявляється стосовно питання ідеологічних та інтелектуальних передумов формування новітнього історіографічного образу Б. Хмельницького в Україні, Польщі та Росії.

Рецензована праця є самостійним, концептуальним, комплексним дослідженням постаті Б. Хмельницького, виконаним на здобутках сучасної української, польської та російської історіографії. При цьому автор уперше в вітчизняній історіографії зосередив увагу на порівняльному з'ясуванні впливу державної політики національної пам'яті на формування новітнього образу Б. Хмельницького в Україні, Польщі та Росії.

Монографія вирізняється чіткою структурою та логічним поданням матеріалу. На підставі залучення широкого кола історіографічних джерел, автор ставить за мету: виявити спільні та відмінні риси історіографічного образу Б. Хмельницького в напрацюванні сучасної української, польської та російської історичної науки; виокремити базові підходи, притаманні названим історіографіям; виявити інтелектуальну конкуренцію та взаємовпливи; проаналізувати концепції життя та діяльності Б. Хмельницького.

Рецензована книга складається з трьох розділів, дванадцяти підрозділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та літератури. Перший розділ присвячений образу Б. Хмельницького в новітній українській історіографії. Автор доводить, що в основу виписування новітнього образу гетьмана покладені українські інтереси, ключовий із яких полягає у відновленні державності. Саме крізь призму державотворчих зусиль оцінюють постать Б. Хмельницького українські історики. Крізь неї пропускають сюжети і про його таланти, і про політичні концепції, і про політичні та військові прорахунки.

Автор рішуче відмежовує головний інтерпретаційний тренд образу гетьмана від «возз'єднавчої» оболонки радянських часів. Загалом сучасний образ Б. Хмельницького в українській історіографії виявився

більш об'ємним, пластичним і конкурентоспроможним в історіографічному просторі.

Другий розділ монографії присвячений сучасним польським інтерпретаціям постаті Б. Хмельницького, де великий гетьман представлений по всьому її видовому ряду. Вмотивовано, що постать Б. Хмельницького та Національно-визвольна війна, яка відбувалася під його проводом, є одними з провідних історіографічних тем серед польських науковців. Особливий інтерес даного розділу викликають компаративні судження про стереотипи образу Б. Хмельницького, укорінені не тільки в історіографії, а й у суспільній свідомості та історичній пам'яті польського народу.

Автор рецензованої монографії зауважує, що сучасним польським інтерпретаціям постаті українського гетьмана притаманні відкритість до вдосконалення, уточнення, модернізації та адекватного реагування на доробок конкурентних історіографічних потуг – українських та російських істориків. Як доводить Ю. С. Степанчук, на сьогодні в Польщі домінує тенденція, у рамках якої остаточно подолані старі підходи під кутом концепції «громадянської війни», «меча, хреста і плуга» та «єдиного шляхетського народу Речі Посполитої». На основі розуміння природності прагнення українського світу до одержавлення відсунуто на задній план традиційне сприйняття Б. Хмельницького як історичного діяча, який підштовхнув Річ Посполиту до кризи. Загалом же, подання в сучасній польській історіографії політичних концепцій Б. Хмельницького демонструє істотне зближення позицій польських та українських істориків, а також модернізаторського табору російської історіографії. І цей факт подається автором як центральним у сучасному дискурсі, пов'язаному з осмисленням діяльності Б. Хмельницького.

У третьому розділі рецензованої книги розглянуто постать Б. Хмельницького в трактуванні російських істориків. Автор констатує, що Б. Хмельницький є найбільш затребуваною постаттю в російській історіографії. Український гетьман найчастіше приковує до себе увагу науковців, стаючи об'єктом різноманітних досліджень та ідеологічних маніпуляцій. Він – обов'язковий атрибут російського історичного наративу, навчальних підручників та посібників, численних наукових популяризацій історії, ідеологічних та політичних текстів. Подібно до українського та польського випадків Б. Хмельницький також міцно ввійшов до історичної пам'яті росіян як обов'язковий і знаковий її складник. Його образ легко пригадується в середовищі широкого загалу, неодмінно асоціюючись із позитивними історичними персонажами.

Ю. С. Степанчук показує причину такої пильної зацікавленості – Переяславська рада 1654 р., скликана Б. Хмельницьким, яка виявилася переломним моментом не тільки східноєвропейської, а й російської історії. Автор висновкує, що головна концептуальна канва російського

образу Б. Хмельницького залишалася незмінною впродовж усього наукового періоду розвитку російської історіографії. Її зумовлювало незмінне імперське трактування української історії з амплітудою від ортодоксального до поміркованого великодержавництва. У рамках російської великодержавницької парадигми Б. Хмельницький у різних варіантах неодмінно поставав прибічником українсько–російського зближення та зверхності Росії над Україною. Отже, інтелектуально сучасна російська історіографія питання виросла на ґрунті великодержавницьких концепцій радянського різновиду з його суворою ідеологічною регламентацією.

Проте, автор показує, що в сучасній російській історіографії даного питання виділилися два головні табори – традиціоналісти та модернізатори. Перше крило охоплює ліву частину наукового сегмента й домінує, формуючи у світі відповідний образ російської історіографії, і водночас прагнуть зберегти стару великодержавницьку основу, роль якої виконують концепції «загальноросійської культури», «возз'єднання України з Росією», «єдиної держави», а також заперечення самостійності українського історичного процесу. Натомість модернізаторське крило, головним представником якого є петербурзька дослідниця Т. Таїрова–Яковлева, орієнтоване на ревізію великодержавницької моделі ранньомодерної української історії. Модернізаторський образ останньої «пропонує об'ємне бачення історії Гетьманщини, яке цілком вписується в новітні тренди наукового освоєння відповідної проблематики, перегукуючись у базових підходах з українською та польською історіографіями.

Наукова новизна одержаних результатів рецензованої книги полягає в наступному, що Ю. С. Степанчук вперше: а) дослідив наукові течії та школи сучасної української, польської та російської історіографії, які формують образ Б. Хмельницького; б) здійснив конкретно–компаративний аналіз конверсійності історіографічного образу Б. Хмельницького в названих історіографіях; в) відобразив генезу державної кон'юнктури, яка суттєво впливала на формування історичної пам'яті образу Б. Хмельницького; г) вбдослідив вплив рудиментів радянської ідеології на формування образу українського гетьмана в сучасній російській історіографії; д) розглянув інтерпретації політичних концепцій Б. Хмельницького, де центральне місце посідають мета, завдання, мотиви, які рухали гетьманом при прийнятті тих чи тих військово–політичних рішень.

Загалом, рецензована монографія Ю. С. Степанчука «Образ Богдана Хмельницького в новітній українській та зарубіжній історіографії» має високу наукову цінність і якісно поповнить сучасну українську та зарубіжну історіографію стосовно постаті Б. Хмельницького та подій Національно–визвольної війни середини XVII ст.

Maslak V. I., Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Studies, Kremenchuk National University named after Mikhail Ostrogradsky (Ukraine, Kremenchuk), vimaslak2017@gmail.com

Review of the monograph: Stepanchuk Yu. S. «The image of Bohdan Khmelnytsky in the newest Ukrainian and foreign historiography»: monograph / Yu. S. Stepanchuk. – Vinnytsa: «Mercury–Podillya», 2018. – 572 s.

* * *

Сіленко А. О.,
доктор політичних наук, професор, проректор,
Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова
(Україна, Одеса), silenko.alla@onat.edu.ua

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
Шипунов, ГВ., 2018. Ідейно–інституційний
розвиток лівих політичних партій: принципи
дослідження: монографія, Львів: Простір–М.**

Вивчення політичних партій, визначення особливостей їхнього взаємозв'язку з демократією – одна з найважливіших дослідницьких тем сучасної політичної науки. Особливої актуальності згадана тема набула в аспекті аналізу ролі партій у процесах демократизації політичних режимів поставторитарних держав Центральної та Східної Європи, зокрема й України.

Надзвичайно цікавим і актуальним, на нашу думку, у цьому контексті видається дослідження розвитку лівих політичних партій, адже розпад Радянського Союзу та крах системи «реального соціалізму» у Центральній та Східній Європі значною мірою дискредитували соціалістичні ідеї та, як наслідок, зумовили глобальну кризу усього лівого руху. На цьому тлі традиційні ліві політичні партії – комуністичні, соціалістичні та соціал–демократичні – опинилися перед необхідністю дати відповіді на виклики кризового етапу своєї еволюції: здійснити таку ідеологічну та організаційну модернізацію, яка б дала їм змогу ефективно функціонувати за нових суспільно–політичних і соціально–економічних умов. Цілком очевидно, що зазначені процеси потребують адекватного з наукового погляду осмислення. На це і спрямовані аналітичні зусилля автора рецензованої монографії, якому вдалося виробити теоретично послідовну та емпірично адекватну концептуальну модель дослідження ідеологічного й організаційного розвитку політичних партій, яку він використав для аналізу специфіки ідейно–інституційної еволюції лівих партій.

Працюючи над створенням цієї моделі, Геннадій Володимирович Шипунов розробив методологічний інструментарій дослідження організаційного розвитку політичних партій та визначив методологічну стратегію вивчення їхніх ідеологій. Особливу увагу треба звернути на глибоке науково–теоретичне осмислення автором специфіки «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування як основного методу структурування політичного поля, завдяки чому йому вдалося сформувати комплексні каталоги індикаторів лівих, правих і центристських (лівоцентристських/правоцентристських) партій.

Спираючись на принципи своєї концептуальної моделі дослідження, автор означив і проаналізував основні траєкторії ідеологічного та організаційного розвитку лівого політичного руху. Зокрема, Г. В. Шипунов дослідив специфіку формування базових ідеологічних принципів та партійної інституціоналізації лівих політичних сил у другій половині XIX століття, встановивши особливості виникнення соціалістичних і соціал–демократичних партій. У контексті аналізу радикалізації соціалістичного руху в Російській імперії він визначив і проаналізував основні етапи ідейно–інституційного становлення комуністичної